

Žemaitė. Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė. Marti. Realizmas.

Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė gimė 1845 metais **Bukantės dvarelyje** (Plungės rajone). Įdomiausia tai, kad ji gimė ne valstiečių, o **neturtingų bajorų** šeimoje. Jos tėvai tarnavo grafams Pliateriams: tėvas buvo dvaro prievaizdas, o motina prižiūrėjo šeimininkų ūkį.

Mažoji Julija augo apsupta dvaro kultūros, tačiau šeima nebuvo turtinga. Štai keli įdomūs faktai iš to laikotarpio:

- **Namų mokymas:** Kaip ir pridera bajoraitei, ji mokėsi namuose. Ją mokė tėvas, o vėliau – dėdė kunigas. Ji išmoko skaityti ir rašyti lenkiškai (tuo metu bajorų šeimose tai buvo įprasta).
- **Lietuvių kalbos atradimas:** Nors šeimoje buvo stengiamasi kalbėti „poniškai“ (lenkiškai), Julija nuolat sukiojosi tarp dvaro darbininkų ir kaimo žmonių. Būtent iš jų ji išmoko vaizdingą, sodrią žemaičių tarmę, kurią vėliau taip meistriškai panaudojo savo kūryboje.
- **Darbas dvare:** Paaugusi ji išvyko tarnauti kambarine į Džiuginėnų dvarą. Tai nebuvo lengvas gyvenimas, tačiau ši patirtis leido jai iš arti pamatyti skirtumus tarp ponų prabangos ir paprastų žmonių vargo.

Kai 1863 metais Lietuvoje prasidėjo **sukilimas prieš carinės Rusijos valdžią**, aštuoniolikmetė Julija neliko nuošalyje. Ji buvo drąsi mergina:

- Ji palaikė sukilėlius, padėjo jiems, nešiojo žinias.
- Būtent sukilimo sukuryje ji susipažino su savo būsimu vyru **Laurynu Žymantu**, kuris taip pat dalyvavo sukilime.

1865 metais Julija ištekėjo už Lauryno. Ši santuoka visiškai pakeitė jos gyvenimą:

1. **Sunkus darbas:** Vyras nebuvo bajoras, jis dirbo girininku, vėliau jie abu nuomojosi žemę ir ūkininkavo. Julija pati arė, sėjo, melžė karves ir dirbo visus sunkius kaimo darbus.

2. **Skurdas:** Šeima gyveno vargingai, augino šešis vaikus (keturias dukras ir du sūnus). Vyras Laurynas nebuvo didelis pagalbininkas – jis sirgo, ilgai gulėjo ant patalo, kol galiausiai 1898 metais mirė. Julija pati sakydavo, kad „vargas ją išmokė rašyti“.
3. **Kūrybos pradžia:** Kai Žemaitė buvo beveik 50 metų, į jos gyvenimą pasibeldė kaimynas, jaunas studentas **Povilas Višinskis**. Jis pamatė Julijos šviesų protą ir paragino ją rašyti. Taip paprasta moteris tapo rašytoja, o jos pirmi kūriniai sukėlė tikrą audrą lietuvių literatūroje, nes niekas iki tol taip tikroviškai neaprašė kaimo bėdų.

Po vyro mirties Žemaitė pasijuto laisvesnė. Apie 1906 metus ji apsigyveno **Puziniškio dvarelyje** (Panevėžio r.) pas kitą garsią rašytoją – **Gabrielę Petkevičaitę-Bitę**.

- **Dvi rašytojos:** Tai buvo neįtikėtina bičiulystė. Nors Bitė buvo tikra aristokratė, o Žemaitė – paprasta moteris su skarele, jos puikiai sutarė. Puziniškyje Žemaitė rado ramybę, galėjo rašyti ir dalyvauti intelektualiuose pokalbiuose.
- **Lemtingas susitikimas:** Būtent čia ji sutiko tą patį ūkvedį Konstantiną Petrauską, kurį vėliau taip stipriai įsimylėjo.

Apie 1913 metus Žemaitė persikėlė į **Vilnių**. Čia ji tapo tikra miesto įžymybe.

- **Redaktorės darbas:** Ji dirbo „Lietuvos žinių“ redakcijoje. Įsivaizduokite: garbingo amžiaus moteris, ryšinti skarelę, drąsiai vaikšto po Vilniaus gatves ir redaguoja laikraščius!
- **Drąsa prieš valdžią:** Ji atsidūrė kalėjime už savo politines pažiūras. Ji niekada nebijojo pasakyti, ką galvoja, nei carui, nei vėliau bolševikams.

Prasidėjus karui, 1916 metais Žemaitė išplaukė į **Ameriką**. Nors jai buvo jau virš 70 metų, ji nebijojo ilgos ir pavojingos kelionės per vandenyną.

- Amerikoje ji rinko aukas nukentėjusiems nuo karo, sakė emocingas kalbas tūkstančiams žmonių. Amerikos lietuviai ją dievino, nors ir bandė priversti nusiimti skarelę bei apsirengti „poniškai“.
- Galiausiai, 1921 metais, ji sugrįžo į Lietuvą. Nors buvo pavargusi, jos širdis džiaugėsi grįžus į tėvynę. Paskutines savo dienas ji praleido pas advokatą Andrių Bulotą ir jo žmoną Marijampolėje, kur ir mirė, palikusi mums šimtus apsakymų.

Žemaitės gyvenimo kelias – nuo bajoriškos kilmės iki kalėjimo kameros ir Amerikos pakrančių – rodo, kad ji buvo moteris, kuriai amžius nebuvo kliūtis gyventi įdomiai ir prasmingai. Žemaitė sukūrė apie 350 apsakymų, apysakų, keliolika pjesių, pasakojimą apie savo vaikystę ir jaunystę „Autobiografija“, daugybę kitos formos kūrinių.

Žemaitės apsakymas „**Marti**“ yra vienas žinomiausių lietuvių literatūros kūrinių. Tai liūdna istorija apie tai, kaip godumas sugriauna žmogaus gyvenimą.

„**Marti**“: Siužeto santrauka

1. Vingių planas

Vingių šeima – tėvas ir sūnus Jonas – gyvena apsileidusiame, purviname ūkyje. Jie yra tingūs, mėgsta išgerti ir nuolat pykstasi. Senasis Vingis nusprendžia, kad Jonui laikas vesti, bet ne dėl meilės, o dėl **pinigų**. Jo nusižiūrėta nuotaka – **Katrė**, darbšti, tvarkinga ir turtinga ūkininkų dukra.

2. Katrės tragedija

Katrė visai nenori tekėti už Jono, nes žino Vingių šeimos reputaciją. Tačiau jos tėvai, suvilioti Vingių žadamos „gerovės“ ir norėdami dukrą ištekinti už „šeimininko“, ją priverčia. Katrė su dideliu kraitį (pinigais, daiktais, gyvuliais) išteka ir persikelia į Vingių namus.

3. Susidūrimas su purvu ir pykčiu

Apsigyvenusi pas Vingius, Katrė patiria šoką:

- **Apsileidimas:** Namai netvarkyti, visur nešvara, o Vingiai tyčiojasi iš jos bandymų švarintis.
- **Patyčios:** Anyta (Vingienė) jos nekenčia, vadina „mamyčių dūdele“, o uošvis (Vingis) nuolat rėkia ir girtauja.
- **Vyro abejingumas:** Jonas yra visiškai abejingas žmonai. Jam rūpi tik miegas, valgis ir degtinė. Jis negina Katrės nuo tėvų puolimo.

4. Lemtinga pabaiga

Katrė bando dirbti už visus, tikėdamasi, kad darbu pelnys pagarbą, tačiau ji tik dar labiau išsekinama. Galiausiai, dirbdama laukuose per lietų ir šaltį, ji suserga plaučių uždegimu. Niekas iš Vingių šeimos ja nesirūpina, nekviečia gydytojo. Katrė miršta vienatvėje, o Vingiams labiausiai rūpi ne jos mirtis, o tai, kaip pasilikti jos atsineštą turtingą kraitį.

Pagrindinės kūrinio mintys (Paprastais žodžiais)

- **Šviesa prieš tamsą:** Katrė simbolizuoja darbštumą, kultūrą ir šviesą, o Vingiai – dvasinį skurdą, tamsumą ir grubumą.
- **Moterų padėtis:** Tuo metu moteris šeimoje dažnai neturėjo jokio balso ir buvo laikoma tik darbo jėga.

Svarbiausi veikėjai:

Katrė

Darbšti, tvarkinga, pamaldi, bet nelaiminga.

Jonas

Tingus, apsileidęs, neturintis savo nuomonės („mamyčiukas“).

Vingis

Grubus, girtaujantis, piktas senis.

Vingienė

Pavydi, liežuvautoja, nekenčianti marčios.

Štai ištrauka iš pačios apsakymo pradžios, kurioje susipažįstame su senuoju Vingiu ir jo požiūriu į sūnų Joną bei būsimas vedybas. Čia puikiai pasimato tas grubumas ir dvasinis skurdas.

Ištrauka iš apsakymo „Marti“ (Pradžia)

„Senasis Vingis sėdėjo ant slenksčio, dantis krapštydamas, ir žiūrėjo į sūnų, kuris kieme vangiai kuitėsi apie ratus.

– Jonai! – sušuko tėvas. – Girdi? Reikia tau ženytis. Gana čia tau vienam ganytis po pašalius.

Jonas sustojo, pasirėmė ant ratų ir, lėtai nusibraukęs prakaitą nuo kaktos, paklausė:

– O kam man tos bėdos? Gera man ir taip.

– Gera, gera... – suburbėjo senis. – Skolos spaudžia, ūkis griūva, o tu sakai „gera“. Reikia gauti marti su geru kraičiu, kad būtų kuo skylės užkamšyti. Dūmo dvaro Driežo duktė Katrė – va tau pati! Turtinga, darbšti, sako, pilnas skrynias visko prikrovusi.

– Kad ji man ne prie širdies, – atsakė Jonas, vėl pradėdamas krapštytis prie ratų.

– Širdies! – nusispjovė Vingis. – Kokia dar ten širdis? Mes ne širdies ieškom, o pinigų! Kad ir su velniu, kad tik su pinigais! Susitvarkysi kraitį, ir vėl galėsi sau drybsoti, niekas tavęs nebejudins.“

Kodėl ši ištrauka svarbi?

- **Vertybių trūkumas:** Senasis Vingis atvirai pasako, kad jam marti yra ne žmogus, o „skylių užkamšymas“. Meilė ar širdis jam – tik nusispjovimo vertas dalykas.
- **Jono charakteris:** Matome, kad Jonas yra visiškai abejingas. Jis nesako „ne“, jis tiesiog tingi ką nors keisti. Tai jo „nedėvėto žmogaus“ pradžia.
- **Katrės likimas:** Katrė čia pristatoma kaip objektas, kuris turi „skrynias visko prikrovusi“. Tai parodo, kad ji nuo pat pradžių pas Vingius laukiama tik dėl turto.

Štai dar viena svarbi ištrauka, kuri vaizduoja Katrės kasdienybę Vingių namuose. Ši scena puikiai parodo, kaip Katrė stengėsi būti gera marti, tačiau Vingiai jos pastangas pavertė kančia.

Ištrauka iš apsakymo „Marti“ (Kasdienybė)

„Katrė kėlėsi pirma gaidžių, skubėjo prie darbų: ugnį kūrė, puodus kaisliojo, karves melžė. Rankos jos ištinę nuo sunkių nešulių, veidas išblyško. O Vingienė, atsikėlusį vėlai, vis rasdavo prie ko prikibti:

– Žiūrėkit, kaip ji čia tvarkosi! Puodus iššveitė, blizga kaip saulė – akis bado. Kam to reikia? Mums ir apdegti buvo geri. Per daug čia tos švaros, tik vandenį veltui lieja.

Katrė bandė gražiuoju:

– Motinėle, juk švariau ir valgyti skaniau, ir patiems maloniau sėdėti.

– Maloniau jai! – nukirto Vingienė. – Mes ne ponai, mums malonumų nereikia. Mes darbu smirdim, o ne kvepalais. Eik geriau kiaulėms jovalą maišyti, o ne čia liežuviu malti.

Jonas tuo tarpu sėdėjo ant slenksčio ir peiliuku krapštė nagus. Jis matė, kaip Katrė vargsta, kaip jos akyse tvenkiasi ašaros, bet nė žodžio neištarė. Jam atrodė, kad taip ir turi būti: moterys rėkia, darbai dirbasi, o jam svarbiausia, kad niekas jo paties nejudintų.“

Kodėl ši ištrauka svarbi?

- **Priešiškumas švarai:** Vingiams tvarka yra svetima. Jie didžiuojasi savo „purvu“ ir laiko tai tikro kaimo žmogaus ženklu, o Katrės kultūrą vadina „poniška“.
- **Vingienės pavydas:** Anyta jaučia, kad Katrė yra geresnė šeimininkė, todėl bando ją pažeminti, varydama prie pačių purviniausių darbų.
- **Jono „nedėvėtumas“:** Jonas vėl vaizduojamas kaip stebėtojas. Jis nei piktas, nei geras – jis tiesiog tuščias. Jo abejingumas Katrei yra skaudesnis už bet kokią anytos rėkimą.
-

Štai viena stipriausių ir labiausiai Vingių šeimos bjaurumą atskleidžiančių ištraukų. Joje matome momentą, kai Katrė bando įvesti tvarką, tačiau susiduria su anytos (Vingienės) pykčiu ir vyro Jono abejingumu.

Ištrauka iš apsakymo „Marti“

„Katrė, užsirišusi prijuostę, pasirinkusi rankas, pradėjo kambarį tvarkyti. Išnešė šiukšles, nušlavė sienas, nuplovė stalą, suolelius. Vingienė sėdėjo ant krosnies ir visą laiką murmėjo:

– Žiūrėkit jai, kokia ponaitė atsirado! Mūsų asla jai per prasta, mūsų stalai nešvarūs... Mamyčių dūdelė! Atėjo čia mums madų rodyti. Mes per amžius taip gyvenom, ir gerai buvo, o jai čia dabar nebetinka.

Katrė nieko neatsakė, tik ašaros jai bėgo per veidus. Ji tikėjosi, kad bent Jonas ką pasakys, ją užstojęs. Bet Jonas sėdėjo užstalėje, pasirėmęs rankomis galvą, ir snaudė. Jam buvo vis tiek.

– Jonuk, ar tu girdi, ką motina sako? – tyliai paklausė Katrė, priėjusi prie vyro.

Jonas tik krepštelėjo petimi, atsimerkė viena akimi ir suburbėjo:

– Ko čia dabar zyzi virš ausies? Duok žmogui pasilsėti. Tvarkykis, jei nori, tik manęs nekliudyk.“

Kodėl ši ištrauka svarbi?

- **Vingienės pyktis:** Ji pyksta ne todėl, kad Katrė blogai dirba, o todėl, kad Katrė yra geresnė už ją. Tvarka Vingienei yra tarsi įžeidimas jos pačios apsileidimui.
- **Jono pasyvumas:** Jis net ne baisus, jis – **tuščias**. Tai puikiai parodo, kodėl jis vadinamas „nedėvėtu žmogumi“. Jis neturi jokių jausmų savo žmonai.
- **Katrės vienatvė:** Ši scena parodo, kad Katrė šiame name yra viena prieš visą šeimą.

Ši ištrauka yra viena tragiškiausių. Joje aprašomos paskutinės Katrės gyvenimo akimirkos, kai ji, palaužta ligos ir sunkaus darbo, miršta visiškai viena, o Vingių šeima net ir tada neparodo jokio gailesčio.

Ištrauka iš apsakymo „Marti“ (Pabaiga)

„Katrė gulėjo lovoje, uždususi, degančiu veidu; krūtinė kilnojosi lyg replėmis spaudžiama. Niekas jai vandens gurkšnio nepadavė, niekas pagalvės nepataisė. Vingienė, virtuvėje puodus barškindama, vis dar murmėjo:

– Mat kokia lepi atsirado! Maža čia kas persalo... Gulės dabar kaip ponija, o darbai stovi. Kas karves melš? Kas kiaulėms jovalą virs?

Jonas įėjo į kambarį, pažiūrėjo į žmoną stiklinėmis akimis, lyg į kokį daiktą, ir nieko nesakęs vėl išėjo į kiemą. Jam nerūpėjo nei jos skausmas, nei tas sunkus alsavimas.

Prieš pat vakarą Katrė dar bandė pakelti galvą, kažką sušnibždėjo, gal tėvą, gal mamą šaukė, bet balsas užstrigo gerklėje. Jos akys sustingo į lubas, rankos pamažu atvėso. Viskas baigėsi.

Įėjusi Vingienė pamatė, kad marti nebejudą. Užuo t nustėrusi, ji tik piktai nužvelgė mirusiają ir sušuko į kiemą:

– Jonai! Ateik šičia! Jau pabaigė tavo pati... Reikės dabar laidoti, vėl išlaidos, vėl rūpesčiai. O skryniją jos reikia tuojau užrakinti, kad kiti neišnešiotų, – mums paliks!“

Kodėl ši ištrauka svarbi?

- **Abejingumas mirties akivaizdoje:** Tai turbūt baisiausia dalis. Vingienei Katrės mirtis yra ne šeimos nario praradimas, o „išlaidos“ ir „rūpesčiai“.
- **Godumas:** Pirmas darbas, kurį sugalvoja anyta pamačiusi mirusią martį – užrakinti jos kraitį (skryniją), kad niekas neatimtų turto. Tai parodo, kad turtas jiems visą laiką buvo svarbesnis už patį žmogų.
- **Katrės vienvė:** Ji miršta šaukdamasi tėvų, kurie ją čia atidavė, ir apsupta žmonių, kuriems ji buvo tik darbinis gyvulys.

Mokinio vardas pavardė:

TESTAS: Žemaitė ir apsakymas „Marti“

1. Kokia buvo tikroji rašytojos Žemaitės pavardė? A) Marija Pečkauskaitė B) Julija Beniuševičiūtė-Žymantienė C) Gabrielė Petkevičaitė-Bitė
2. Kuriam amžiui gyveno ir kūrė Žemaitė? A) XVIII a. pab. – XIX a. pr. B) XIX a. II pusėje – XX a. pr. C) XX a. viduryje
3. Kokia literatūros srovė būdinga Žemaitės kūrybai? A) Realizmas B) Romantizmas C) Modernizmas
4. Kiek metų buvo Žemaitė, kai ji parašė savo pirmąjį kūrinį? A) 18 metų B) 30 metų C) Beveik 50 metų
5. Kodėl Žemaitė 1912 m. sėdėjo Lukiškių kalėjime? A) Už vagystę B) Už tai, kad buvo atsakingoji „Lietuvos žinių“ redaktorė C) Už dalyvavimą sukilime
6. Kas buvo pagrindinis Žemaitės kūrybinis skatintojas ir mokytojas? A) Jonas Basanavičius B) Povilas Višinskis C) Vincas Kudirka
7. Kokia detalė tapo neatsiejama Žemaitės įvaizdžio dalimi? A) Ryšima skarelė B) Ponios skrybėlaitė C) Gintaro karoliai
8. Koks yra apsakymo „Marti“ pagrindinis veiksmas? A) Vingių kelionė į Ameriką B) Katrės ištekimas ir jos gyvenimas Vingių šeimoje C) Jono ir Katrės meilės istorija
9. Kodėl senasis Vingis norėjo sūnų Joną apženyti su Katre? A) Nes jie labai mylėjo vienas kitą B) Nes Katrė buvo jo geriausia draugė C) Nes jam reikėjo Katrės kraičio skoloms padengti
10. Kaip Žemaitė vadina Joną Vingį apsakyme? A) „Didvyriu“ B) „Nedėvėtu žmogumi“ C) „Mamyčių dūdele“
11. Kokią blogiausią Jono savybę išryškina autorė? A) Abejingumą ir tingumą B) Agresiją ir piktumą C) Melagystę
12. Koks buvo Katrės tėvų (Driežų) motyvas ištekinti dukrą už Vingio? A) Jie norėjo, kad dukra būtų laiminga B) Norėjo dukrą išleisti „ant didelio ūkio“ C) Norėjo atsikratyti dukros
13. Kaip Vingienė reaguoja į Katrės norą tvarkytis ir šveisti puodus? A) Džiaugiasi pagalba B) Padeda jai dirbti C) Tyčiojasi ir vadina tai „ponystėmis“
14. Ką simbolizuoja Katrės kraitis (skrynja)? A) Sunkų Vingių darbą B) Katrės tėvų turtą ir materialistinį požiūrį į santuoką C) Jono meilę žmonai

15. Kas Katrę Vingių namuose skriaudė labiausiai? A) Tik Jonas B) Tik senasis Vingis C) Visi šeimos nariai (emocinis smurtas ir abejingumas)
16. Nuo ko miršta Katrė apsakymo pabaigoje? A) Nuo senatvės B) Nuo ligos (peršalimo) ir visiško apleistumo C) Ją nužudo Vingis
17. Koks pirmas Vingienės darbas pamačius, kad Katrė mirė? A) Ji pradeda verkti B) Liepia užrakinti Katrės skrynią, kad nedingtų turtas C) Bėga kviesti kunigo
18. Kokį vaizdą apie XIX a. kaimą suformuoja šis kūrinys? A) Idealizuotą, linksmą ir dainingą B) Niūrų, pilną purvo, godumo ir tamsos C) Modernų ir pažangų
19. Kurioje šalyje Žemaitė lankėsi ir rinko aukas nukentėjusiems nuo karo? A) Prancūzijoje B) Rusijoje C) JAV (Amerikoje)
20. Ant kurio Lietuvos banknoto buvo pavaizduota Žemaitė? A) 1 lito B) 10 litų C) 100 litų

„Marti“ (2026-ųjų versija)

Įsivaizduokime, kaip ši istorija atrodytų šiandienos kontekste. Tai padeda suprasti, kad problemos (godumas, abejingumas) niekur nedingo, pasikeitė tik dekoracijos.

Veiksmas: Vilniaus priemiestis, apleistas kotedžas.

- **Vingiai:** Šeima, kuri gavo sklypą iš senelių, bet nieko nedirba. Tėvas sėdi prie televizoriaus su alumi, sūnus Jonas visą dieną žaidžia kompiuterinius žaidimus, o mama rašo piktus komentarus internete.
- **Katrė:** Išsilavinusi mergina, turinti gerą darbą IT įmonėje ir santaupų butui. Jos tėvai įkalba ją ištekti už Jono, nes „jo šeima turi žemės ir namą, būsi šeimininkė“.

Siužetas:

1. Katrė atsikrausto į kotedžą, kuriame kalnai šiukšlių ir neplautų indų.
2. Ji bando samdyti valytojus, remontuoti kambarį, bet Vingienė ją užsipuola: „Ko čia demonstruojiesi? Pinigais švaistaisi? Puikuojiesi prieš mus?“.
3. Jonas (šiuolaikinis „nedėvėtas žmogus“) nereaguoja į žmonos ašaras, nes užsidėjęs ausines žaidžia *Counter-Strike*.
4. Galiausiai Katrė pervargsta nuo emocinio smurto ir nuolatinio streso (perdegimas). Susirgusi ji negauna jokios pagalbos, nes Vingiai mano, kad ji tiesiog „išsidirbinėja“.

Moralas: Nors šiandien Katrė turbūt tiesiog išsikviestų taksi ir išsiskirtų, Žemaitės laikais ji neturėjo kur bėgti – skyrybos buvo didžiulė gėda, o tėvai jos nebūtų priėmę atgal.